

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної освіти та психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку

Виконав студент групи СОм-2(2)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Кригін Владислав Костянтинович
Керівник: Панов М. С.
Рецензент: Родіна Н. В.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2022 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 85 с., 22 табл., 7 рис., 88 джерел.

Об'єкт дослідження – емоційний інтелект підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – феномен емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Мета дослідження – розробити та експериментально апробувати психологічні технології формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження:

- теоретичні: (аналіз наукових робіт з проблеми дослідження, їх порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення);

- емпіричні: комплекс методик, які забезпечили діагностику дослідження альфа-компонент: *емоційна компонента*: опитувальник «Шкала диференціації емоцій К. Ізарда» (DES), *когнітивна компонента*: опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанова; опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана; *поведінкова компонента*: методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей (В. Бойко); «Методика визначення акцентуацій характеру (К. Леонгард Г. Шмішека) (дорослий і дитячий варіант); «Опитувальник агресивності Баса-Дарки»; *мотиваційна компонента*: «Дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн (модиф. А. Прихожан)». Загальний рівень емоційного інтелекту було досліджено методикою «Опитувальник емоційного інтелекту (Н. Холла)»; «Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн»;

- статистичні методи: якісний та кількісний аналіз емпіричних показників з використанням методів математичної статистики (коефіцієнт Пірсона, метод рангової кореляції t-критерій Стьюдента).

ФОРМУВАННЯ, ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ПІДЛІТКИ, ПОРУШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із пріоритетних напрямів Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. є забезпечення особистісного розвитку людини. Наразі набули актуальності дослідження щодо розроблення сучасних технологій корекційно-компенсаторної роботи для осіб з особливими освітніми потребами, створення умов для реалізації їх прав. Особлива увага зосереджується на новітніх та перспективних дослідженнях особистості таких дітей, зокрема особливостей функціонування особистості з порушеннями інтелектуального розвитку в рамках психолінгвістики, нейропсихології, доповнюються знання в сфері психології особистості, вікової та педагогічної психології, оновлюються методики психологічної діагностики та технологій психокорекції і психотерапії.

Формування і розвиток особистості з порушеннями інтелектуального розвитку також пов'язане з трансформаційними процесами світових освітніх систем (глобального і локального рівня трансформацій), що веде до якісних змін суспільної парадигми. Зважаючи на це, серед актуальних проблем сучасної спеціальної психології вбачаються не лише формування побутових навичок (навичок самообслуговування), набуття базових вмінь, знань та професії. Нового значення набувають такі поняття як емоційний та соціальний інтелект, формування емоційного інтелекту; становлення особистісних компетентностей (не тільки професійних) у осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, особистісна саморегуляція, самоконтролю, психолінгвістичні особливості емоційної і поведінкової сфери особистості тощо.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує чимало праць з проблем емоційного інтелекту особистості з нормальним рівнем інтелектуального розвитку. Ґрунтовні дослідження, які виникали в зв'язку із описом структурно-функціональної моделі інтелекту суб'єкта (Г. Березюк, В. Бобренко, О. Вовінський, І. Гозденко, С. Дерев'янка, Л. Журавльова,

В. Калошин, Л. Карпенко, О. Льошенко, О. Лящ, Ю. Мединська, Е. Носенко, В. Шадриков та інші), присвячені переважно окремим аспектам або емоційному інтелекту, як інтегрованому компоненту соціального інтелекту. Цілісне вивчення емоційного інтелекту особистості представлено в дослідженнях щодо характеристики структури, механізмів та особливостей генези на різних вікових етапах (К. Боровенська, І. Валюшко, А. Костюк, М. Шпак та інші). У працях Я. Куценко, Н. Лук'янової, О. Мельник, В. Моргуна, Е. Носенко та інших досліджено соціально-психологічні властивості особистості та індивідуальні здібності, які визначають структурні складові емоційного інтелекту та його вплив на процесуально-діяльнісні складові особистості.

Актуальність і недостатня вивченість окресленої проблематики в теоретичному і практичному плані зумовили вибір теми дослідження «Формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку».

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження: феномен емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Мета дослідження: розробити та експериментально апробувати психологічні технології формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Згідно з поставленою метою було визначено такі завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз сучасного стану досліджень проблем формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

2. Розробити систему діагностики стану сформованості емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

3. Виявити та описати стан сформованості емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Розробити психологічні технології формування емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтуються на загальних принципах психолого-педагогічної науки (детермінізму, активності, розвитку, системності, дитиноцентризму та ін.), які дають змогу розкрити закономірності генези, розвитку, організації та функціонування емоційного інтелекту як структурно-динамічного утворення. Важливими для дослідження є концепції емоційного інтелекту та його структурно-функціонального змісту для особистісного зростання (Х. Вайсбах, Г. Гарднер, Дж. Готтман, Дж. Мейер, Р. Купер, А. Саваф, С. Хейн); положення про особливості прояву емоційного інтелекту у пізнавальній діяльності (А. Брушлинського, М. Кашапова, С. Максименка, М. Тарасенко); основні положення теорії корекційного навчання та виховання, їх вплив на внутрішні процеси розвитку особистості (І. Бех, А. Душка, В. Кобильченко, С. Максименко, Л. Прохоренко, О. Романенко, Т. Сак, А. Шевцов); психолого-педагогічні дослідження підліткового віку і його особливостей (Ю. Боришевський, Н. Кентор, О. Мамічева, Л. Переслені, Т. Сак, С. Яковлева); сучасні наукові уявлення про специфіку проблем психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами (А. Душка, В. Кобильченко, О. Мамічева А. Обухівська, Д. Прохоренко, О. Романенко, Т. Сак, Т. Скрипник, С. Яковлева); дослідження поведінки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (А. Душка, Н. Максимова, О. Мамічева, С. Миронова, Л. Прохоренко, В. Синьов, Г. Соколова, О. Хохліна та ін.); особливості та принципи психокорекційної роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку (О. Бабяк, А. Душка, О. Мамічева, О. Мякушко, І. Омельченко, Л. Прохоренко, В. Синьов, Т. Скрипник, І. Сухіна, О. Хохліна та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження:

- теоретичні: (аналіз наукових робіт з проблеми дослідження, їх порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення);

- емпіричні: комплекс методик, які забезпечили діагностику дослідження альфа-компонент: *емоційна компонента*: опитувальник «Шкала диференціації емоцій К. Ізарда» (DES), *когнітивна компонента*: опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанова; опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та С. Ейдмана; *поведінкова компонента*: методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей (В. Бойко); «Методика визначення акцентуацій характеру (К. Леонгард Г. Шмішека) (дорослий і дитячий варіант); «Опитувальник агресивності Баса-Дарки»; *мотиваційна компонента*: «Дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн (модиф. А. Прихожан)». Загальний рівень емоційного інтелекту було досліджено методикою «Опитувальник емоційного інтелекту (Н. Холла)»; «Опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІн»;

- статистичні методи: якісний та кількісний аналіз емпіричних показників з використанням методів математичної статистики (коефіцієнт Пірсона, метод рангової кореляції t-критерій Стьюдента).

Експериментальна база дослідження: Запорізька загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 66 Запорізької міської ради Запорізької області. Проводили дослідження протягом 2021–2022 рр. На першому етапі дослідження, який передбачав збір первинної інформації щодо стану сформованості емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку вибірку склали: 9 підлітків-юнаків з порушеннями інтелектуального розвитку у віці від 11–16 років, та 8 підлітків-дівчат з порушеннями інтелектуального розвитку у віці від 11–16 років. Підлітки 5 класу склали – 6 осіб, 6 класу – 2 особи, 7 класу – 5 осіб, 8 класу – 2 особи, 9 класу – 2 особи. Під порушеннями інтелектуального розвитку було охоплено дослідженням і розумілись особи підліткового віку з діагнозом F70 (за МКБ-10) (із супутніми та без супутніх порушень).

На другому етапі дослідження вибірку було розділено на дві групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ). До ЕГ входило 11 підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку, КГ – 6 підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

Дослідженням було охоплено також батьків, які погодились взяти участь у тестуванні. Були повні та не повні родини, родини, де вихованням займались старше покоління, або комбіновані родини (де є мама і бабуся), або родини, де є опікуни. У дослідженні серед родин було задіяно 22 особи (деякі батьки відмовились, деякі батьки не брали участь – з етичних причин ми не можемо оголошувати причини відмови). Серед опитаних були: 9 – матері, 5 – батьки, 4 – бабусь, 2 – дідусів, 2 – опікунів.

Було проведено опитування та співпраця з освітнім складом навчальних закладів (педагогами, психологами, соціальними працівниками, вихователями) та опитано 26 осіб.

Практичне значення дослідження: визначенні психологічних механізмів, особливостей, умов та чинників формування та розвитку емоційного інтелекту підлітків з інтелектуальними порушеннями, що може бути використано при розробленні навчально-методичних посібників, типових та робочих програм професійної підготовки майбутніх психологів, практичних психологів та соціальних працівників.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 75 сторінках. Список використаних джерел нараховує 88 найменування.

ВИСНОВКИ

У ході нашого дослідження ми дійшли до наступних висновків:

1. З позицій системно-структурного та синергетичного підходів встановлено, що інтелект як категорія наукового пізнання являє собою складне багатоструктурне, різновимірне явище. Сучасна психолого-педагогічна наука має низку трактувань, підходів до його розуміння та онтогенезу. Інтелект є найбільш дослідженою категорією, і водночас залишається найменш зрозумілою та роз'ясненою з наукових позицій. Поняття «інтелект», його сутність, структура, методи оцінки інтелектуального рівня становлять досить велике і досить складне коло питань, рішення яких потребує системно-структурного та синергетичного підходів, використання знань із різних галузей науки: філософії, психології, біології, педагогіки, культурології, математики тощо. Аналіз наукових теорій, підходів, положень дав змогу різноаспектно розкрити наукову категорію «інтелекту» для подальших досліджень емоційного інтелекту. Дефініція «емоційний інтелект» є наразі молодю категорією наукового пізнання, яка також має низку розумінь, підходів, структур та моделей. Відтак, у роботі було окреслено основні історичні етапи формування поглядів на категорію «емоційний інтелект», розкрито механізми та функції, а також визначено соціально-психологічні детермінанти формування емоційного інтелекту особистості.

За результатами наукового аналізу та експериментальних даних доведено, що сутність феномену наукової категорії «емоційний інтелект» розкривається саме через його функціональність та значення (важливість для особистості). Це здатність до переживання та співпереживання, вміння керувати почуттями (навіть якщо йде мова про низький рівень такої здатності). Емоційний інтелект – це низка особливостей та можливостей, які формуються у процесі розвитку і становлення підлітка з порушеннями інтелектуального розвитку.

Основними ознаками, що характеризують емоційний інтелект з позиції його феноменологізму є формування здатності розуміти свої емоції та емоції інших осіб, проявляти увагу до почуттів та інтересів близьких; уміння співпереживати почуттям інших людей, емпатувати; спроможність озвучувати переживання, вербалізувати емоції, що хвилюють; нести відповідальність за емоційні дії перед оточуючими не зважаючи на когнітивні характеристики особистості.

2. Концепція дослідження емоційного інтелекту ґрунтувалася на системно-структурному, комплексному, синергетичному та мультидисциплінарному підходах, що дало змогу встановити сутність дефініції «емоційний інтелект», його феноменологізм; окреслити особливості становлення особистості з атиповим розвитком в пубертатний період; розробити багатоаспектний комплекс психологічної діагностики емоційного інтелекту та його компонент; сформувати та реалізувати мультикомплексний психологічний супровід підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку (основний та додатковий).

Науково-теоретичний аналіз та експериментальні дані дали змогу підсумувати, що емоційний інтелект – це феноменологічний конструкт, адаптивний механізм сучасної особистості з порушеннями інтелектуального розвитку до динамічного середовища та процесів соціалізації. Відповідно адаптивна структура емоційного інтелекту проявляється через взаємовплив компонентів емоційного інтелекту на формування поведінки особистості, незалежно від рівня інтелектуальних здібностей. Відтак було виокремлено дві групи компонент: провідні (альфа-компоненти: емоційна, поведінкова, мотиваційна, когнітивна).

Розроблено та охарактеризовано комплекс психодіагностичних процедур дослідження емоційного інтелекту підлітків з інтелектуальними порушеннями загального рівня емоційного інтелекту. Для різнобічності, надійності, достовірності та повноти дослідження використано стандартизовані тестові та проєктивні методики в ході дослідження компонент емоційного інтелекту.

3. З'ясовано психологічні механізми, умови та чинники становлення емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Охарактеризовано дві узагальнюючі функції емоційного інтелекту осіб з порушеннями інтелектуального розвитку: внутрішньо особистісна регулятивна функція; зовнішньо/або міжособистісна регулятивна функція. Внутрішньо особистісна регулятивна функція відповідає за розуміння, сприймання, диференціацію емоцій та почуттів; за адекватність поведінкових проявів у певних ситуаціях відповідно до полюсності емоцій/почуттів підлітка з атиповим розвитком. Зовнішньо/або міжособистісна регулятивна функція відповідає за самоконтроль особистості у процесі спілкування, навчання та іншої взаємодії у соціумі; за емоційно-вольову саморегуляції та загальну особистісну саморегуляцію особистості з порушеннями інтелектуального розвитку.

Розроблено та теоретично обґрунтовано експериментальну модель становлення емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. На підставі отриманих емпіричних результатів розроблено та представлено мультикомплексний психологічний супровід експериментальну модель емоційного інтелекту, де окреслено компоненти, функції, рівні сформованості та умови актуалізації емоційного інтелекту у підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Розкрито зміст практичної реалізації технологій психологічного супроводу підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку щодо формування інтелектуального розвитку. Результати дослідження впроваджено в практику освітніх закладів, у діяльність психологів, соціальних працівників спеціальних освітніх установ.